

CHARACTERIZATION OF ATTENTION FEATURES IN THE PROCESS OF SPEECH DEVELOPMENT

Maxmudov Xurshid Shuxratovich

Maxsus pedagogika kafedrası O'qituvchisi

Solijonova Ruxshona Akmaljon qizi

Logopediya yo'nalishi talabasi

Nuriddinova Mohinur Hamidullo qizi

Logopediya yo'nalishi talabasi

Abstract

This article is significant for its ideas that the attention mechanism is related to the reflex activity of the brain, that in this reflex, which is also innate for humans, attention depends on external stimuli, that the characteristics of attention are characterized in the process of speech development, and that it has a complex functional structure.

Keywords. Attention, speech development, involuntary, voluntary and post-voluntary attention, volume, stability, concentration, distribution.

Introduction

NUTQNING RIVOJLANISHI JARAYONIDA DIQQAT XUSUSIYATLARINING HAKTERLANISHI

Maxsus pedagogika kafedrası O'qituvchisi

Maxmudov Xurshid Shuxratovich

Logopediya yo'nalishi talabasi

Solijonova Ruxshona Akmaljon qizi

Nuriddinova Mohinur Hamidullo qizi

Annotatsiya

Mazkur maqola diqqat mexanizmi miyaning reflektor faoliyati bilan bog'liqligi, insonlar uchun ham tug'ma bo'lgan mazkur refleksda diqqatning tashqi

qo'zg'atuvchilarga bog'liqligi, nutqning rivojlanishi jarayonida diqqat xususiyatlarining harakterlanishi hamda murakkab funksional strukturaga egaligi haqidagi fikrlar bilan ahamiyatlidir.

Tayanch so'zlar. Diqqat, nutq rivojlanishi, ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi diqqat, hajm, turg'unlik, konsentratsiya, taqsimlanish.

Diqqat nutqning rivojlanishi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Diqqat - bu ongning ma'lum obyektga uning yorqin aksini ta'minlovchi jamlanishidir. Diqqat tushunchasiga doir olimlar tomonidan e'tirof etiladigan bir necha nuqtai-nazarlar mavjud. Mazkur nuqtai-nazarlardan birida ta'kidlanishicha, diqqatning o'ziga xos mustaqil jarayoni mavjud emas, u boshqa ruhiy jarayon yoki faoliyatning bir jihati sifatida namoyon bo'ladi. Boshqa bir ta'kidga ko'ra, diqqat insonning mustaqil ruhiy holatini, bilish jarayonlarining tavsifiga o'xshash bo'lmagan, o'z xususiyatiga ega, o'ziga xos ichki jarayonni ifodalaydi. O'z nuqtai-nazarini asoslash maqsadida psixologlar inson miyasida aynan diqqat bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos strukturalarni uchratish va ajratib ko'rsatish mumkinligini, ular boshqa bilish jarayonlarining faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi strukturalardan anatomik va fiziologik jihatdan nisbatan avtonom ekanligini ko'rsatib o'tadilar. Psixologlarning ta'kidlashicha, psixologik fenomenlar tizimida diqqat chindan ham alohida o'rin egallaydi. U qolgan barcha ruhiy jarayonlar bilan uzviylikka ega, biroq unda boshqa barcha ruhiy jarayonlardan o'tadigan o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Bu unda hajm, turg'unlik, ko'chuvchanlik singari bevosita bilish jarayonlariga (his etish, idrok, diqqat, tafakkur) taalluqli bo'lmagan dinamik, kuzatiladigan va o'lchanadigan xarakteristikalarining mavjudligidir. To'g'ri qaror har ikkala nuqtai-nazarni birlashtirish va inobatga olishga harakat qilishda, diqqatda jarayonlarning tomonlarini hamda ulardan mustaqil, erkin bo'lgan jihatlarini ko'rishdan iborat.

Bu - diqqat alohida ruhiy jarayon sifatida mavjud emas, biroq barcha mazkur jarayonlarni xarakterlovchi alohida holatni o'zida ifodalaydi, degan nuqtai nazarni qabul qilish demakdir. Mazkur pozitsiya quyidagi anatomo- fiziologik ma'lumotlar bilan isbotlanadi:

- dominanta mexanizmini bosh miya qobig'ining butun sirtida kuzatish mumkin;
- retikulyar formatsiya barcha bilish jarayonlariga taalluqli nerv impulslari yo'lida joylashgan;

– diqqat neyronlari - hujayralar - yangilik detektorlarini bosh miyaning deyarli barcha sirtida va ba'zi ichki strukturalarida uchratish mumkin.

Har uchala faktor markaziy asab tizimida avtonom tarzda, alohida sensor analizatorlardan mustaqil ravishda mavjud bo'lib, bu uning o'ziga xos fenomeni haqida dalolat beradi¹. Diqqatning fiziologik mexanizmi psixologlarning ta'kidiga ko'ra, nerv tizimining turli darajalarida joylashgan ahamiyatsiz signallarni saralovchi filtr sifatida qabul qilinadi. Diqqat bosh miya o'zagi va qobiq osti bo'limlarda joylashgan nerv to'qimalari bilan anatomik va funksional jihatdan farqlanadigan - retikulyar formatsiya bilan bog'liq. Retikulyar formatsiya impulslarni bosh miya qobig'iga o'tkazish davomida ba'zilarini tormozlaydi, ba'zilarini kuchaytiradi. Buning natijasida yorqin ko'ruv darajasini ta'minlovchi stimullarni saralash amalga oshadi.

Diqqat mexanizmi miyaning reflektor faoliyati bilan bog'liq. Insonlar uchun ham tug'ma bo'lgan mazkur refleksda diqqatning tashqi qo'zg'atuvchilarga bog'liqligi kuzatiladi, biroq u inson mehnat faoliyati jarayonida rivojlangan ixtiyoriy diqqatning murakkabligini tushuntirib bermaydi. Har onda miyaga qo'zg'atuvchilar (eshituv, ko'ruv, teri va b.) ta'sir ko'rsatadi. Ular ta'sirida bosh miya qobig'ida kuchiga ko'ra ko'p sonli qo'zg'alish o'choqlari vujudga keladi. Qo'zg'alishning optimal o'chog'i o'rtacha intensivlikka ega, biroq u nisbatan turg'un hisoblanadi va boshqa o'choqlarni tormozlaydi. Qo'zg'alishning optimal o'chog'i dinamiklikka ega. Qo'zg'atuvchining o'zgarishi o'choqning boshqa miya uchastkalariga ko'chishiga olib keladi. Qo'zg'atuvchining dominanta yoki ustunlik qiluvchi o'chog'i qo'zg'atuvchining harakatchan optimal o'chog'idan yuqori turg'unligi bilan farq qiladi.

U nafaqat qayta paydo bo'lgan qo'zg'alish o'choqlarini tormozlaydi, balki ular hisobiga kuchayish, boshqa asab markazlarida paydo bo'ladigan qo'zg'alish jarayonlarini o'ziga yo'naltirish imkoniga ega.

Insonning diqqatni tashkil etish faolligiga ko'ra diqqatning asosiy uch turi ajratiladi: ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi.

Ixtiyoriy diqqat o'z tavsifiga ega:

1. Maqsadga yo'nalganlik - insonning o'z oldiga u yoki bu faoliyat davomida qo'ygan vazifalari bilan belgilanadi;

¹ Немов Р.С. Психология: Учебник для студ. Высш. Пед. Учеб. Заведений: В 3 кн. – 4 изд. – М.: Гуманит. Изд. Центр Владос, 2000. – кн. 1: Общие основы психологии.

2. Faoliyatning tashkil etilgan xarakteri - inson u yoki bu predmetga nisbatan e'tiborli bo'lishga tayyorlanadi, ongli ravishda o'z diqqatini unga qaratadi, mazkur faoliyat uchun zarur bo'lgan ruhiy jarayonlarni tashkillashtiradi.

3. Turg'unlik - diqqat qisqa yoki uzoq muddat davom etadi va ishning vazifalari yoki rejasiga bog'liq bo'ladi.

Ixtiyoriy diqqat hamisha maqsadni ifodalaydigan so'zlar bilan bog'liq. Ixtiyoriy diqqatni shartlaydigan sabablar:

- mazkur faoliyat turi bilan mashg'ul bo'lishga undovchi inson qiziqishlari;
- mazkur faoliyat turini imkon qadar yaxshiroq bajarishni talab etuvchi burch va majburiyatni anglash. Psixologlar tashqi va ichki diqqatni ajratib ko'rsatadilar. Inson diqqati uning boshqa kishilar bilan o'zaro faoliyatiga bog'liq bo'lib, o'quv shaklidan kelib chiqib psixologlar jamoali, guruhli va yakka diqqatni ajratadilar. Diqqat idrok etilayotgan obyektlar, harakatlar, tasavvurlar, fikrlarga qaratilgan bo'lishi mumkin. Diqqat namoyon bo'lishining sensor-perseptiv (ko'ruv, eshituv, taktil), motor, intellektual turlari ajratiladi. Diqqat turli sifat va belgilar bilan xarakterlanadi, birlamchi (hajm, turg'unlik, konsentratsiya, taqsimlanish) va ikkilamchi (ko'chuvchanlik va o'zgaruvchanlik) sifatlarning o'zaro aloqasi natijasida hosil bo'lgan murakkab funksional strukturaga ega.

Hajm – bu bir vaqtning o'zida etarlicha aniqlik bilan idrok etiladigan obyektlar miqdori. Katta yoshli insonning diqqat hajmi 4-7 obyekt, bolalarda 2-3 obyekt tashkil etadi. Psixologlarning ta'kidlashicha, diqqat hajmi figura va fonning, ya'ni obyektlarning miqdor nisbatiga bog'liq. Ba'zi obyektlarni diqqat bilan ajratish kerak, ba'zilaridan chalg'ish zarur. Diqqat hajmining kengayishiga nutq, ta'limning mustaqilligi va faoliyatning o'ziga xosligi ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Turg'unlik – bu birgina predmet yoki faoliyatga diqqatni qaratish davomiyligi. Turg'unlik predmet bilan bajariladigan amaliy faoliyatda ham, faol aqliy ishda ham saqlanib qolaveradi. Nisbatan uzoq vaqt davomida faoliyatning yuqori mahsuldorligi turg'unlikning ko'rsatkichi hisoblanadi. Turg'unlikning o'zi esa diqqatning davomiyligi va konsentratsiya darajasi bilan xarakterlanadi.

Konsentratsiya – bu diqqatning jamlanganlik darajasi. Diqqatning konsentratsiyasi barcha ortiqcha narsalardan bir vaqtning o'zida chalg'ishni nazarda tutadi. Bu miyaga kelib tushadigan axborotni anglash va muhrlashning muhim sharti. Diqqatning konsentratsiyasi diqqatning hajmi va taqsimlanishi bilan

uzviy bog'liq. Diqqatni taqsimlash lozim bo'lgan obyektlar, faoliyat turlari qanchalik kam bo'lsa, kuchli konsentratsiya etish imkoniyati shu qadar ko'p.

Taqsimlash – bu insonning bir vaqtning o'zida diqqat markazida ma'lum miqdordagi obyektlarni ushlab turish imkoniyatidir, ya'ni bu bir vaqtning o'zida ikki yoki bir necha obyektlarga ular bilan bir vaqtning o'zida harakatlarni bajarish yoki ularni kuzatish davomidagi bo'lgan diqqatdir. Diqqatning taqsimlanishi – bu bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq turli faoliyat turlarini samarali bajarish imkoniyati bilan bog'liq bo'lgan diqqat sifatidir. Diqqatning taqsimlanishi insonning psixologik va fiziologik holatiga bog'liq.

Ko'chuvchanlik – bu diqqatning yangi vazifaning belgilanishi bois bir obyektдан boshqa bir obyektga ongli ko'chishidir. U murakkab vaziyatda tez mo'ljal olish imkoniyatini ifodalaydi va irodaviy urinishlarda aks etuvchi asab zo'riqlari bilan birgalikda kuzatiladi. Ko'chuvchanlik to'liq va noto'liq bo'ladi. Diqqatning ko'chuvchanligi nerv jarayonlarining harakatchanligiga – qo'zg'alish va tormozlanishning o'zgarish tezligiga bog'liq. Nerv jarayonlarining inertligi diqqatning ko'chishini murakkablashtiradi. Biroq diqqatning ko'chuvchanligi mashq qilinadigan sifatlar sirasiga kiradi.

Shunday qilib, diqqat – bu ruhiy faollikning ma'lum obyektga yo'nalganligi va qaratilganligidir. Mazkur ruhiy jarayon ham tashqi, ham ichki faoliyatning samarali amalga oshirishining sharti, uning mahsuli esa – uning sifatli bajarilishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madinakhan, M., & Odinakhan, R. (2023). STAGES OF UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF SPEECH-IMPAIRED CHILDREN IN THE FAMILY. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 16, 33-37.
2. Maxmudova, M., & Xasanova, I. (2023). DIZARTRIYA NUTQ BUZILISHI TOVUSHNING TALAFFUZ TOMONIDAN BUZILISHI SIFATIDA. Interpretation and researches, 1.
3. Madinakhan, M., & Iroda, K. (2023). SPECIFIC FEATURES OF DYSARTHRIA SPEECH DISORDER IN CHILDREN WITH SPEECH DEFICIENCY. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 16, 42-45.

4. Saule, Z., & Sobirxonovna, M. M. (2023). DISRUPTION OF SPEECH, WHICH IS NOT VISIBLE IN RETARDATION OF MENTAL DEVELOPMENT. Academia Science Repository, 4, 46-50.
5. Madinakhan, M. (2023). THE THEORETICAL SIGNIFICANCE OF THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TUTOR OF A SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 353-356.
6. Shukhratovich, M. K. (2023). WAYS TO OVERCOME SPEECH DEFECTS IN THE EDUCATION OF PARALYZED CHILDREN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 348-352.
7. Xurshid, M. (2023). Maxsus yordamga muxtoj bolalar va o'smirlarni ijtimoiy reabilitatsiyasida oilaning roli. Confrencea, 12(12), 338-342.
8. Xurshid, M. (2023). Rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar oilalarida oilaviy munosabatlarning rivojlanishi davrlari. Confrencea, 12(12), 332-337.
9. Xurshid, M. (2023). Maxsus yordamga muxtoj bolalar oilalari bilan olib boriladigan psixoterapevtik ish. Confrencea, 12(12), 326-331.
10. Xurshid, M. (2023). Views Of Eastern Thinkers On The Education Of Children With Special Needs. JournalNX, 9(11), 210-215.